

Г.І. Денисик, Л.І. Стефанков, О.П. Чиж

*Вінницький державний педагогічний
університет ім. М. Коцюбинського,
opchyzh@gmail.com*

ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ У ВИРІШЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРОБЛЕМ

Наявність проблеми. У пізнанні будь-якого регіону чітко виокремлюються три складових: природна, соціально-економічна й духовна. Природна складова (натуральна й антропогенна природа) завжди була, є і буде основою, базисом на якому розвиваються чи занепадають соціально-економічна й духовна. Разом з тим, аналітичний огляд літератури за минулі три десятиріччя дає можливість зробити висновок, що комплексному пізнанню природи у господарському освоєнні будь-якого регіону не приділяють належної уваги. Природу, природні ресурси просто використовують без їх детального вивчення. Теж спостерігається і у господарському освоєнні ландшафтних комплексів різного рангу.

Аналіз попередніх публікацій. Загалом, окремих незначних за обсягом публікацій стосовно значення ландшафтознавчих досліджень у вирішенні регіональних господарських проблем, є достатньо. Однак, була лише одна спроба вирішити цю проблему комплексно – мається на увазі започаткована у 1988 році серія «Конструктивно-географічні основи раціонального природокористування в Українській РСР» під загальною редакцією О.М. Маринича і М.М. Паламарчука. Опубліковано лише два томи присвячених Київському Придніпров'ю (1988 р) і теорії та методиці конструктивно-географічних досліджень (1990 р) [3,4]. Ця серія не була завершена і в подальшому подібних досліджень не проводилось, за винятком окремих публікацій [1,2].

Мета: на прикладі окремого регіону – Поділля, розглянути структуру та можливі шляхи ландшафтознавчих досліджень сучасних, переважно

антропогенних, ландшафтів, показати роль та значення таких досліджень у вирішенні різноманітних регіональних проблем.

Результати дослідження. При розгляді та вирішенні регіональних проблем, будь-який регіон краще розглядати у його адміністративних межах.

Поділля, у межах Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей, площею 60,9 тис. км² та населенням 4,2 млн. осіб, регіон стародавнього, активного і різнобічного освоєння природних ресурсів. Видобуток корисних копалин тут розпочався у палеоліті (40-35 тис. років тому), більше семи тисяч років тому сформувалася перша у Центральній Європі неолітична землеробська Буго-Дністерська культура, упродовж минулого тисячоріччя майже повністю знищені лісові та освоєнні водні й земельні ресурси. На початку XXI ст. антропогенні ландшафти займають 92-95% території Поділля. Без їх врахування вирішення будь-яких проблем регіону неможливе, або буде лише частковим.

Дослідження антропогенних ландшафтів Поділля з метою їх оптимізації, раціонального використання та охорони проводяться у три етапи:

а) розробка теоретико-методичних основ розвитку регіонального антропогенного ландшафтознавства; б) детальні дослідження антропогенних ландшафтів регіону; в) пізнання процесів і явищ, що розвиваються в антропогенних ландшафтах і визначають специфіку їх сучасного функціонування.

Відповідно до розроблених етапів:

- здійснюються широкомасштабні польові дослідження антропогенних ландшафтів, що дало можливість значно поглибити, а в окремих випадках і розробити нові методи і методики їх пізнання, зібрати й систематизувати накопичені матеріали для подальшого опрацювання;

- публікуються серії монографій де антропогенні ландшафти розглядаються в окремих розділах, або вони їм присвячені повністю. До перших відноситься серія «Природа й ландшафти Поділля». У цій серії заплановано видати чотири монографії: «Середнє Побужжя» - підготовлено і

видано географами Вінницького педуніверситету у 2004 р.; «Середнє Придністров'я» - підготовлено і видано географами Вінницького і Чернівецького університетів у 2007 р.; «Західне Поділля» планується до видання географами Вінницького і Тернопільського університетів. Завершить серію монографія «Центральне Поділля». Крім цього у серії «Природа і ландшафти Поділля» опубліковано монографії «Геосайти Поділля» (2014 р.), «Ландшафтне та екологічне різноманіття Вінницької області» (2013 р.) та інші.

Друга, серія присвячена виключно антропогенним ландшафтам Поділля, готується і видається на основі захищених кандидатських дисертацій. З друку вийшли монографії «Дорожні ландшафти Поділля» (2005 р.), «Селитебні ландшафти Поділля» (2006 р.), «Водні антропогенні ландшафти Поділля» (2007 р.) і «Рекреаційні ландшафти Поділля» (2009 р.), «Лісові антропогенні ландшафти Поділля» (2011 р.), «Сільські ландшафти Поділля» (2012 р.). До 2018 року у цій серії заплановано видати 12 монографій, серед них «Промислові ландшафти Поділля», «Белігеративні ландшафти Поділля» та інші, а також монографії присвячені ландшафтно-інженерним та ландшафтно-техногенним системам.

Третя серія присвячена процесам і явищам, що розвиваються в антропогенних ландшафтах і зумовлюють особливості їх функціонування. Опубліковано чотири монографії: «Мікроосередкові процеси в антропогенних ландшафтах» (2010 р.), «Сингенез рослинного покриву в ландшафтах зон техногенезу» (2012 р.), «Висотна диференціація та різноманіття антропогенних ландшафтів» (2013 р.) та «Похідні процеси і явища у ландшафтах зон техногенезу» (2013 р.)

Четверта серія присвячена антропогенним ландшафтам Правобережної України. Видано монографії: «Антропогенні ландшафти річища Південного Бугу» (2011 р.), «Садово-паркові ландшафти Правобережного лісостепу України» (2012 р.), «Промислові ландшафти регіону видобутку й переробки уранових руд в Україні» (2015 р.) та інші;

- видаються підручники і навчальні посібники для студентів географів вищих навчальних закладів України. Уже вийшло три видання навчальних посібників «Природнича географія Поділля» (1998 і 2006, 2011), «Нариси з антропогенного ландшафтознавства» (1999, 2004) та «Регіональне антропогенне ландшафтознавство» (2010 р.), «Антропогенне ландшафтознавство» у двох частинах (2014, 2015 рр.). Планується видання «Природничої географії України», де будуть чітко виокремлені, але взаємопов'язані три розділи присвячені натуральній, історичній та антропогенній географіям та інших;

- проводяться науково-практичні конференції присвячені вивченню антропогенних ландшафтів загалом і Поділля зокрема. Таких конференцій у Вінниці проведено чотири: 2001 р. – «Ландшафти і сучасність», 2004 р. – «Антропогенні географія й ландшафтознавство у XX і XXI сторіччях»; 2007 – «Історична географія: початок XXI сторіччя». У 2010 р. проведена Міжнародна науково-практична конференція «Культурний ландшафт: теорія і практика»; у 2013 р. «Антропогенне ландшафтознавство: перспективи розвитку». Конференції на подібну тематику проводять географи Уманського, Криворізького, Мелітопольського та інших педуніверситетів;

- публікуються наукові доробки з досліджень натуральних й антропогенних ландшафтів у «Наукових записках. Серія: Географія», що регулярно (два видання за рік) виходять на кафедрі географії. Уже видано 27 збірників.

Для кращого розуміння природи Поділля не лише фахівцями, але більш широким загалом, науковцями кафедри географії видається науково-популярна серія краєзнавчих нарисів «Земля Подільська». У цій серії заплановано видати вісім брошур. З друку вийшло п'ять: «Простори Вінниччини», «Подільське Побужжя», «Заповідне Поділля», «Містечка Східного Поділля» та «Подільські товтри», планується до публікації «Подільський камінь», «Діброви Поділля» та інші.

Висновок. Регіональні комплексні, зокрема ландшафтознавчі, дослідження в Україні необхідно активізувати на основі попередніх та нових розробок. У їх структурі особливе місце займатимуть дослідження антропогенних ландшафтів, що домінують (75-95%) у будь-якому природно-господарському регіоні України. Наявність таких детальних досліджень дає можливість місцевим владним структурам, господарникам і широкому загалу людей краще зрозуміти суть сучасних процесів, що розвиваються в ландшафтах їх регіонів, менше затратити коштів на раціональне використання природних ресурсів та їх охорону.

Ландшафтознавчі дослідження основа всіх регіональних планів розвитку, їх соціально-економічного й духовного блоків. Практика показує, що нехтування такими дослідженнями призводить до значних втрат часу і коштів, а це, в свою чергу, затрудняє вирішувати наявні регіональні проблеми незалежно від їх масштабу та значення.

Література:

1. Денисик Г. І. Природнича географія Поділля / Г. І. Денисик. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 2004. – 183 с.
2. Денисик, Г.І. Лісополе України / Г.І. Денисик. – Вінниця: «Видавництво «Тезис», 2001. – 284 с.
3. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР: Киевское Приднепровье / А.М. Маринич, М. М. Паламарчук, В.Т. Гриневецкий и др. [Отв. ред. А. М. Маринич, М.М. Паламарчук]. – Киев: Наук. думка, 1988. – 176 с.
4. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР: Теоретические и методические исследования / Отв. ред. А.М. Маринич, М.М. Паламарчук. – Киев: Наук. думка, 1990. – 200 с.